

Васа ПАВКОВИЋ /1-9/
Михајло ПАНТИЋ /10-18/

НОВИ ПРИЛОЗИ ЗА САВРЕМЕНУ СРПСКУ ПОЕЗИЈУ

/2 x 9 поетичких фрагмената /

1

»Не, синко, уметност почиње или даље или ближе, али никад није то.« (Х. Кортасар, *Школице*)

2

Ово је трећи пут, у релативно кратком периоду, како са извесним синтетичким претензијама, пишемо о савременој српској поезији. Први пут то смо учинили у критичко-поетској хрестоматији млађе српске поезије *Шум Вавилона* (књижевна заједница Новог Сада, 1988), књизи која садржи избор из поезије тридесеттроје, по нашем мишљењу, најважнијих млађих српских песника, као и критичке текстове о њима. *Шум Вавилона* има два предговора. У првом (Михајло Пантић) описују се опште карактеристике посматраног корпуса, а у другом (Васа Павковић) оцртава се цела мапа савремене српске поезије, и то идући од песника до песника, са настојањем да се издвоје њихове дистинктивне особине, значај појединачних доприноса српском песништву друге половине века.

Следе, потом, две панораме. Михајло Пантић чини свој избор за осјечку »Ривију«, а ја за загребачка »Питања« (годишта за 1989). У пропратном тексту уз *Панораму млађег српског песништва* ближе сам се позабавио карактеристикама поетика изабраних млађих песника и карактеристикама млађе српске поезије као факултативно одређеног ентитета. Часопис »Питања« је, иначе, до сада објавио три панораме млађе српске поезије па се ова моја надовезује на панораму коју је 1982. на истом месту објавио Никола Вујчић. У свом предговору, Вујчић је с правом утврдио да се млади српски песници више служе језиком, као медијем изражавања, него што раде на њему. У периоду што дели Вујчићев избор од мог, чини ми се, направљен је одлучујући корак у правцу који је Вујчић заговарао. Ако је њему основни критеријум поделе песника у две групе био однос наративности према фабулативности, моја двочлана подела, по-

лазећи од тог искуства, покушава да, чинећи корак даље, означи савремену ситуацију нешто другачију. Јер, записао је још Бодлер: *Модерност, то је оно прелазно, пролазно, неизвесно.*

3

На савременој сцени српског песништва присутни су у овом часу значајни песници неколико генерација. (По томе је ситуација знатно сложенија у односу на стање које карактерише прозу). Ту су песници по којима је српска поезија позната и цењена у свету, они њени аутори који чине креативно (већ класично) језгро српске поезије у другој половини XX столећа. Истовремено, у периодици, и на страницама књига, песме објављују и писци који су први прихватили идеје »превратника«, крајем педесетих — генерација »неосимболиста«; ту су, наравно, песници из шездесетих, »веристи« и »митопеисти«, те групација млађе српске поезије чија активност се зачиње крајем седамдесетих, да би у последњој деценији, без обзира на одјек њихових књига код старије критике и публике уопште, управо у радовима те, још увек најмлађе генерације, српска поезија имала и своје најзанимљивије песничке резултате.

Пре свих, у групи оних песника чијим је песмама Зоран Мишић завршио своју антологију, истиче се име Васка Попе, у свету најпознатијег живог српског песника, а затим су ту Миодраг Павловић, и данас интелектуално и стваралачки веома агилан, покретач поратног модернизма; Десанка Максимовић са својом интимистичком, старовременском лириком и, нешто модернији, по сензибилитету, Стеван Раичковић, песник егзистенције са рафинираном молском мелодијом.

На сцени су, више или мање активно присутни »неосимболисти«. Све их одликује висока естетизираност песме, ослонац на широко схваћену традицију песништва и усмерености ка универзалнијим темама и просторима. Најистакнутији међу њима су Борислав Радовић, Иван В. Лалић, Милован Данојлић, Јован Христић, Вук Крњевић и Јудита Шалго. Не треба ни помињати колике и какве су разлике између њихових ауторских поетика данас. Посебно се критичком визијом савремености и ангажманом, у најбољем смислу те речи, те захтевним артизмом, издваја поезија Милована Данојлића. По страни од групе, мада припадају, бар временски истој генерацији, налазе се аутори који су одувек били усамљеници, утопљени у властите поетске светове. Такав је песнички свет обележен изразитом пиктуралношћу Александра Ристовића; рефлексивношћу у класицистичком маниру помало архаизовано поетизираног песничког језика Србе Митровића; свет обележен универсализмом цивилизацијских сагледавања Ивана Гаћанског, симболима националног наслеђа Љубомира Симовића и националним темама у језички бравурозној поетској пракси Матије Бећковића.

Најутицајнији песник треће поратне генерације српских песника је Милутин Петровић. Он је спретно, еклектички, синтетизовао снажан ослонац на традицију српског песништва (у распону од сре-

дњовековне црквене књижевности до Настасијевићевих трагања) са једним радикално модерним сензибилитетом. Високу релеванцију у овом кругу стекли су песнички светови Новице Тадића, његова мрачна визија људског живљења; Слободан Зубановић, с тематиком егзистенције у граду и појединачне судбине у масовном друштву; Душко Новаковић својом веристичком вертикалом певања у веома социјално ангажованом кључу, са сјајно ревитализованим делићима надреалистичког искуства (у слици, метафори, симболу) те Петар Цветковић, необично сериозним текстуалним дијалогом са историјом и културом, а из позиције савремене субјективности. Још ближе у контакту с традицијом су Рајко Петров Ного, чије су књиге важни мебаши у класично третираном певању на теме из националне историје и културе, прожете најличнијим искуством самог песника и песник Мирослав Максимовић, као мајстор певања о обичном живљењу у граду, са песмама о свакодневици којима се продужава драгоцену раичковићевску лирску нит.

За певање Јована Зивлака, данас, битно је иронично рефлексивно проматрање судбине песника и његове акције, а поезију Адама Пуслојића, пре свега, одређује језички лудизам и хумор који креће од апсурда (језика) и стиже до очаја (осећања). Песништво Милосава Тешића, полази од костичевске и винаверовске традиције, потпуно је посвећено везаном, строгом стиху и каталогизира националне и личне топове који су пресудно одређивали друштвену и индивидуалну судбину. Из овог круга песника, истина, старије средње генерације помињем још не мање занимљив херметички симболизам Алека Вукадиновића, изузетно променљив ауторски глас Милана Комненића, те одсутни веризам Раше Ливаде. У низу имена чији су индивидуални доприноси важни истичу се Ибрахим Хацић, Предраг Чудић, Радмила Лазић, Коља Мићевић, Гојко Бого, Љиљана Бурђић, Душан Вукајловић, Слободан Стојадиновић, Милорад Грујић...

4

»Поезија је затворен круг: полази од интуитивног, пролази кроз интелектуално и поново се враћа интуитивном преко осећања. Усред тог круга налази се песник са својим теретом зачућености и нереди«. (Антонио Порпета, *Покушај поетике*) Припаднике тзв. млађе српске поезије бих могао поделити у две велике групе. У прву би улазили песници *постмодернисти*, у другу *неолиричари*.

Основне карактеристике постмодернистичког писма видим као:

- дифузност фразе и дифузност визије
- антилинеарност реторике и мозаичност песничког дискурса
- алузивна семантичка мрежа
- метатекстуалност
- наглашена цитатност
- језик као (честа) тема
- интелектуализам

- склоност ка накнадној естетизацији исказа
- нивелација вредности (света)
- антиидеологичност
- апокалиптично осећање света и осећање угрожене приватности
- инсистирање на песничкој слици, игри речима, звуку речи
- слободно посезање у искуствене трезоре оговековних авангарди
- електицизам као поетичка нужност.

Основне карактеристике неолиричарског писма видим као:

- линеарност фразе и асоцијативност јединствене визије
- поентна усмереност песничке регорике
- инсистирање на експресивности исказа као хомогене целине
- полисемантичност и чест херметизам
- емоционалност и склоност ка одговарајућој (атрибутској) естетизацији
- хијерархизована скала вредности (света) — у центру, на врху хијерархије је песник »са својим теретом зачућености и нереди«
- тематизација приватности и свакидашњице
- инсистирање на метафори, игри речима и мелодији фразе
- склоност ка патосу и борба са патетичношћу (посезање за иронијом у вези с тим)
- настојање да се традиција песништва континуира
- инклинирање према постмодернистичком писму.

6

Најизразитији представници постмодернистичког усмерења били би, по мом убеђењу, Војислав Деспотов, Иван Негришорац, Владимир Копицл, Небојша Васовић, Никола Вујчић, Милован Марчећ, Желидраг Никчевић, а од млађих Војислав Карановић, Борђе Кубурић и Саша Радоњић. За развој Деспотовљевог »хаотичког искуства«, прожетог поп културним утицајима и медијском »меласом« последњих деценија, битна су његова учешћа у акцијама песничке авангарде шездесетих и седамдесетих, те досеткашко искуство које се данас очитује у микроструктури раздробљене фразе. За Владимира Копицла је, осим тога, битна неоритмизација фразе и инсистирање на огољавању манипулативне моћи језика. Иван Негришорац, који је један од најзначајнијих млађих критичара, повезан је са веризмом (утицај ранијег Комненића). Битно је Негришорчево коришћење достигнућа авангарде из двадесетих година нашег века, која се огледа у песничкој синтакси, укрштању и суспрезању одломака што га је на концу експеримента усмерило до графичких интервенција у штампаним речима и довођења у питање стабилности

речи као знака. На нешто мекшем секвенционирању текста, знатнијој естетизацији фразе и својеврсном нарцизму инсистира Небојша Васовић, најоданији баштиник модернизма из треће деценије XX века. Никола Вујчић, у књизи *Дисање*, креће у авантуру испитивања језика (звуча и тишине), између којих се креће лирски субјект. Милован Марчетић у својој поезији тежи ка мекој мелодији и глобалном промишљању певања и мишљења у певању, а Желидраг Никчевић, као баштиник »досеткаша«, инсистира на црнохуморном проматрању света. Будући радови ових песника пресудно ће утицати на ток савремене српске поезије.

7

Најизразитији неолиричари биле би песникиње склоне херметизму, Гордана Бирјанић и Ивана Миланкова, те, од млађих, мање афирмисаних, Јасна Мањулов и Данијела Бојовић. Ове песникиње се колебају између неолиричарског и постмодернистичког писма. Мирјана Божин, пак, сва је у певању егзистенције, певању о ономе што је у најдиректнијој вези са личним, животним искуством. Од занимљивијих млађих песникиња помињем и Даницу Вукићевић, пре свега усмерену на стварање естетизираних слика, Дубравку Буринић код које је егзистенцијално пригушено визуелним истраживањима и Бланку Недовић, са необично самосталним, херметичким певањем о коме ће се више моћи рећи кад објави прву књигу.

У својим раним књигама Милош Комадина је био типичан, скоро традиционални лирик опсерватор, али у *Јужном крсту*, петој ауторској збирци песама, недвосмислено показује да се усмерава ка сложенијем писму експресивног набоја. Нина Живанчевић је занимљива по томе што разноврсне садржаје светског хаоса прелама кроз личну, усамљеничку визију. Аналогно њој, Александар Лукић тематизује, на свој начин, свакодневицу и историју у балканском цивилизацијском простору. Оштрим веризмом одликују се прве две збирке Милана Борђевића, а ангажманом и комбиновањем веристичког и митопеистичког певања радови Станише Нешића и Власте Младеновића. Песник Живко Николић инсистира на личном доживљају потиснутог, нестајућег фолклорног и митског окружења.

Три млада новосадска песника, Душан Патић, Александар Царић и Стојан Јанковић, у пределима који се делимице поклапају, кроз естетизацију доживљаја и писма, исписују поетске дневнике »освајања« светла. Најталентованијим младим српским песником сматрам Ота Хорвата. Сушти лирски импулс из кога полази у авантуру писања, оно је што уз фактуралну инвенцију издваја Хорватову лирику. Зоран Берић је, пошавши од формалних тражења, из простора које су успостављали Милутин Петровић и Иван Негришорац, кренуо у обрнутом правцу (од већине), ка све изразитијој тематизацији личног искуства, што више одговара његовом језику и осећању света. Сасвим по страни од свих ових кретања, сасвим у свом индивидуализму, налазе се Слободан Кљајић и Владимир Пиштало. Кљајић, са крајње необичном означилачком стратегијом (везани

стих, вишеструко римовање), у звуку и на граници бесмисла, из екстремно инфантилног песничког полазишта, представља најзанимљивији песнички глас који се у последње време, иако помало задоцнело, појавио у Београду. Владимир Пишталo, један од најважнијих млађих српских прозаиста, у *Панорами* из »Питања« укажује, премијерно, на свој сушти поетски потенцијал. Када се појави његова прва песничка књига, биће прилике да се ове кроки опсервације провере и процене.

И тако, стигосмо до краја, до ивице, провалије белине.

8

са друге стране
видим да из ове провалије расте планина
коју ни сан не уме да одсања
месец са својим снегом прекрије
само сувише споро сувише
сувише мирно
и потпуно тихо.

(Ото Хорват)

9

Рекао је: »Желим да кажем још само нешто«.
Али није могао да смисли шта би то могло бити.

(Рејмонд Карвер, *Још нешто*)

10

Српска поезија 80-тих објављује се у виду *поетичког вртложења* (од анахроног »романтизма« до постепено формираног постмодернизма) чију срж, упркос немогућности апсолутне рационализације, недвосмислено чини *поново пронађена песничка индивидуалност*. Осим даље активности стваралаца »главног тока«, који се, другом половином века, образовао према вредности поезије, а не према поетичкој припадности (Десанка Максимовић, Оскар Давичо, Стеван Раичковић, Васко Попа, Миодраг Павловић, Иван В. Лалић, Јован Христић, Матија Бећковић, Љубомир Симовић, Бранислав Петровић, Борислав Радовић...) као и оних песника који ће се нешто касније прикључити тој струји (Милутин Петровић, Рајко Петров Ного, Мирослав Максимовић, Раша Ливада...) 80-е ће афирмисати нове ауторе (неки од њих јавиће се већ у претходној деценији). Управо том сегменту српског песништва посвећен је *Шум Вавилона*.

Како се у тој књизи нуди опширан опис поетског контекста 80-их, као и појединачна тумачења поезије уврштених песника, а

што ваља имати на уму овом приликом, остаје непокривено само питање рекапитулације »општег утиска«. Таква рекапитулација, уосталом, чини се прикладнијом за текст информативно-панорамског карактера, какав је управо овај који читате, прикладнијом од аналитичког расчлађавања које природно следи (а не претходи) стиху, и чија је исфорсирана доминација у минулим годинама, када се ерудиција надређивала инвенцији, а техника стварања самом стварању, често доприносила продубљивању и онако дубоког јаза између (одсутног) читаоца и савремене песме.

11

У 80-им размахнути експериментализам ранијих деценија постепено јењава, модернистички фантом иновације бива замењен појмом иновације, а поетичка хијерархизација постмодернистичким плуралистичким контекстом — легитимно је све што доноси естетски учинак. Од модернистичког хуманизма, од интериоризације, истраживања и раслојавања језика остала су значајна искуства. Дошавши, у тим процесима, до апослутне сумње, до белине и ћутања (што се све може прочитати и као »сумрак значења«) песници су увидели да је поезија, упркос свему, ипак и даље могућа. Креснута је варница посмодернизма (мада ту ваља употребити трајну, а не тренутну метафору) — крхотине хаотичног света постале су материјал витража нове уметничке интегралности. Ако је модернизам хитао напред, у неизвесност, и притом истрошио своју креативну енергију, постмодернизам продужава тај пут тако што се непрестано осврће унатраг.

Ексклузивност поетског чина, која је, слично симултаним појавама у другим ововеконим књижевностима, карактерисала и поезију многих српских песника, постепено се трансформисала у нови тип упитаности језика и упитаности егзистенције, у проблематизацију епохе и искуства краја »не само века, већ и краја миленијума«. Смрт аутора проглашена је прерано. Модернистички ескапизам није био само знак интереса за чисто искуство језика, већ и знак идеолошке хибернације потиснутог субјекта, чији је говор о свему ризиковао да постане говор ни о чему. Отуда, логиком контрапункта, у новој поезији критички тонови, отворен ангажман, говор песника самог и говор света унутар којег и о којем се пева, сведочење о личном, генерацијском и социјалном удесу, повратак предмету и смислу.

12

Шта се, у протеклим деценијама, десило са српском поезијом? Колико разабрамо у општој какофонiji, исход је личан свим исходима: одиграла се даља маргинализација песништва, сагласно планетарним метаморфозама, али, такође, и због чињенице коју најбоље предочава један савремени песник: »одавно се у мом народу

с колена на колено не преноси више песма него некретнине и моћ«. А неко је додао: »Поезија је данас девојка коју сви туцају, али нико неће да је жени«. Што, можда, значи да је она смештена негде на периферији бића (није више *бит битка бића*, како је говорио Философ), или је већ, можда, сасвим изван њега, по инерцији покренут језик, који наставља да празни своју кинетичку енергију, језик код кога уважавамо само његову *употребну страну*.

13

И пре него што седнем да напишем неколико уопштавајућих реченица о савременој српској поезији, знам — то ће бити списак немогућности:

Немогућност *једног* критичара да све прочита, а да, притом, не ризикује површност.

Немогућност *једног* критичара да буде подједнако отворен за све типове песама и, сагласно томе:

Немогућност да их одговарајуће опише и тумачи.

Данас, када су у уметности границе слободе размакнуте, при чему нико није сигуран да ли је то размицање извршено изнутра, књижевним средствима, или је слобода идеолошки дата, омогућена — у песништву, па и у савременој српској поезији, постоје поетичка и естетичка поља која се међусобно уопште не дотичу. Резултат је:

Немогућност систематизације, или, пак, систематизација као »нужно насиље« критичког духа над протејским поетским стваралаштвом.

Естетички и поетички простор новије српске поезије толико је разубен да се *једном* критичару не могу допасти сви релевантни текстови. А како критику, пре свега, пише само допадање, задовољство у тексту, остаје:

Немогућност као метафора.

14

Бог је, према легенди о Вавилону, казнио људе, зато што су се дрзнули да граде кулу до неба, тако што им је помешао језике, Учинио је, на први поглед, ужасну ствар проблем комуникације, и осуђеност *на себе*, темељни су егзистенцијални проблеми) али је, заправо, тим гестом, човека учинио креативним. Песници, увек под страхом од казне, и даље стреме ка небеским висинама, питају се о свету, стварају, комуницирају, постоје. Граде куле од речи. Свако са становишта властите индивидуалности. Та индивидуалност, њена оствареност, њена заснованост у традицији, и њен одмак од традиције, једино су критичко мерило поезије. Да би, укратко, неко уопште био песник, он мора да говори својим језиком, језиком који се разликује, мора да има свој говор.

Шта чује онај који из приземне перспективе (дакле, из саме књижевне праксе, изнутра) ослушкује поезију савремених песника?

Чује шум, настао предавањем најразличитијих гласова (највреднијих гласова), и, иза тог шума, бруј традиције, бруј постања. Критички опис тог шума мора се клонити *идеологизације читања*, мора бити што ближе тексту, мора се ослободити баласта техницистичке (модернистичке) експертизе. Антиидеологичност јесте једна од темељних карактеристика постмодерне (која је, како каже Ихаб Хасан, скуп наших индивидуалних жудњи за надилажењем модернизма), а савремена српска поезија, у овом часу, живи прелом, или метаморфоза модерне у постмодерну. (Модернизам је, углавном, освојио оно за шта се борио, и у часу када се успоставио постао је идеологизован, тоталитаран, једнозначан, неподстицајан. На појмове литерарног *новума*, апсолутне слободе, аутономности и оригиналности књижевног текста — који су, уз фрагментарност, ироничност и самомистификацију упоришни појмови модернизма — данас се гледа битно друкчије него пре десет или двадесет година. Минимализам, херметичност, радикална експерименталност, као екстремне одлике модернизма, ублажене су постмодернистичким феноменом нове контекстуализације уметничких артефаката.

15

»Хоризонтални континуитет« савременог песништва није систем, већ често интуитивно »дозивање« различитих гласова у једном времену. А традицијски континуитет српског песништва не постоји као једном за увек задани скуп непроменљивих поетичких односа, већ сваки песник, за себе, бира традицију, и питање традиције решава непосредно, властитим текстом. Традиција је, уз језик, место песниковог порекла. Савремени (постмодерни) српски песници пишу поезију која тежи да се самотематизује, да се дефинише тако што ће избећи дефиницију, која настоји да избегне схеме било којег порекла. Мада су многи од тих песника неоспорни унуци авангарде, нико од њих не показује радикално оспоравајући став према традицији, нити, пак, модернизму својствену равнодушност и егоцентричност.

16

У смирај века као да присуствујемо наговештавају неког новог литерарног (мета) жанра који обједињује и прозу, и драму, и поезију, и критику. Елиотовски сан о писцу/критичару остварује се у оном (и у српској поезији данас тако честом) ствараоцу/полиграфу који обједињује своје разнолике креативне енергије и пише »ословни текст«. Жудња за »апсолутном литерарношћу« противтежа је чињеници да велики број релевантних, савремених аутора данас нема на располагању нити један утврђен систем вредности (писање је непрестано успостављање и сумњање индивидуалног аксиолошког

система) односно, нема никаквих унапред спремних, или из баштине преузетих одговора на »основна« и »последња« питања. Одсуство чврстих спознајних система (релативизам као одлика постмодерне) знак је хомогеног устројства будућности, пута на којем се напор људског постојања објављује и исцрпљује. Поезија, дакако, региструје »предосећај (такве) будућности«, али, бар једним својим делом, по правилу вреднијим, покушава нешто више — тежи успостављању хармоничних представа макар (и једино могуће) на нивоу језика, и тако нас посредно подсећа на изгубљену, првобитну, интегралност човечанства. Почело је опсесија многих савремених српских песника.

17

Поезија и идеологија? Упркос промени спољњег статуса током протекла два века, унутрашња снага поезије није ослабила, напротив. Помало патетично речено, поезија је и даље магична шифра човечанства, она и даље *побија време* (помоћу ње, напрескок, комуницирамо и са »зором света«, и сами са собом, и слутимо оно што ће уследити). Чува тајну постојања, изриче непоновљиву индивидуалност, разлику (која једино омогућује певање) сваког појединачног постојања, сведочи о нама, истим и другим. Она је место објаве неспутаног људског духа. Да није тако, протекли векови, а нарочито наш (у којем је идеологија мера свих ствари, оних које јесу да јесу, и оних које нису да нису) не би показали толико анимозитета, и производили толико репресије према поезији и песницима.

Таленту је дато да буде дрзак, да иритира, и да сам буде искушаван. Песници отуда, не остају дужни, одговарају изазову политике. И у српској поезији »изазов дана« рађа истинска песничка дела, али и прети преовлађујућим, медиокритетским песничким »производима«, који на идеологију одговарају »обрнутом идеологијом«, а на функционализацију »новом функционализацијом«.

18

Поезија, простор бескрајних могућности, исмева мртво мишљење идеологије.

или:

»Дозлогрдило ми је то чешљање поезије густим чешљем док не испадну гњиде актуелних конотација.« (Мирослав Холуб)